

RECENZIO

Ulrich Beck: *Mi a globalizáció? A globalizmus tévedései – Válaszok a globalizációra*
p. 192., Szeged, 2005, Belvedere Meridionale

Pitó Klára

Ulrich Beck nevét hallva talán elsőként a kockázat-társadalom fogalma jut eszünkbe. A müncheni Ludwig Maximilian Egyetemen és a London School of Economics-on tevékenykedő szociológia professzort 2005-ben Schader-díjjal tüntették ki, gazdag alkotói munkásságáért. Jelenlegi tevékenységének fókuszában a társadalmi változások és a globalizáció témaköre áll, amelyeket a Második Modernitás című sorozatban megjelenő könyveiben fejt ki.¹

A *Mi a globalizáció? A globalizmus tévedései – Válaszok a globalizációra* című könyve először 1997-ben német nyelven látott napvilágot, magyarul pedig, G. Klement Ildikó fordításában az Ifjúsági korszakváltás sorozatban 2005-ben jelent meg. A szerző a mű megírásával, saját megvallása szerint, a globalizációs vitákba szeretett volna bepillantást nyújtani. A könyv célja „hogyan felderítse a gondolkodásmódokban rejlő csapdákat és segítsen a kikerülésükben, de legfőbb célja, hogy ily módon tágra nyissa a horizontot a globalizációra adandó politikai válaszok előtt. A középpontban tehát a látszatra egyszerű, de mégis nehezen megválaszolható kettős kérdés áll: mit jelent a globalizáció, és hogyan lehet politikai eszközökkel alakítani?”

A könyv strukturálisan négy részre tagolható. Az első részben – a *Bevezetésben* – a szerző néhány, a globalizációból fakadó problémát villant fel, illetve különböző, globalizációval kapcsolatos fogalmakat különböztet meg egymástól. A második részben – *Mit jelent a globalizáció? Dimenziók, ellenvetések, definíciók* – arra keres választ, hogy mit is jelent a globalizáció. E részben Beck különböző elméletek, definíciók felsorakoztatásával és ütköztetésével próbál rávilágítani a fogalomban rejlő ambivalenciára és ebből adódóan a használata körül felmerülő ellentmondásokra. A harmadik részben – *A globalizmus tévedései* – egy erős globalizmus kritikát találunk, amely kritika a politikai cselekvés alakításának egyedüli színteréül kínálkozik. Végezetül, az utolsó részben – *Válaszok a globalizációra* – a globális korszak kihívásaihoz nyújt kiindulási pontokat, feleleteket az „uralkodó politikai bénultság ellenmégként”.

A szerző abból indul ki, hogy a nemzetállam a világgazdaság és az individualizáció között elveszíti szuverenitását. A

globalizáció lehetővé teszi, hogy a vállalkozások nemcsak a gazdaság alakításában, hanem a társadalom egészében kulcs szerepet játszanak, megrendítve ezáltal a nemzetgazdaságok és nemzetállamok alapjait. Egy „közvetett politizálódás” jön létre, amikor a gazdasági szereplők saját kezelésébe kerül a kormány és a parlament „a nyilvánosság és a törvénykezés háta mögött”. A multinacionális vállalkozások hatalma abban rejlik, hogy kijátsszák egymással szemben a nemzetállamokat és „virtuális adófizetők” válnak. Így a szociális háló többnyire finanszírozatlan marad, ami rásegít a jóléti állam haldoklására. Megtörni látszik a piacgazdaság, a jóléti állam és a demokrácia történelmi szövetsége, amit a szerző az első modernitás „zátonyra futásának” tekint.

Kérdés, hogy vezet-e út a második modernitásba? A válasz a kérdésre igenlő, amennyiben megtörik a politika és a társadalom területhez kötődésének ortodoxiája. Ennek az ortodoxiának a felszámolását tűzve ki célul, három fogalom megkülönböztetését tartja szükségesnek, melyek a következők: a globalizmus, a globalitás és a globalizáció.

Globalizmus alatt Beck a világgazdaság ideológiáját érti: a világgazdaság elnyomja a politikai cselekvést. A neoliberalizmus ezen ideológiája a globalizáció komplexitását egyetlen dimenzióra, a gazdaságra korlátozza és az összes többi dimenziót, mint a kulturális-, politikai-, ökológiai- és civil társadalmi dimenziók, alárendeli a világgazdaság működésének. A globalizmus ideológiájának lényege: a politika és a gazdaság közötti alapvető különbség, amely az első modernizáció keretei között létezett, megszűnik. A gazdasági dolgok válnak uralkodóvá, amelyek a nemzetállamok politikájának korlátozásához vezetnek, mivel a vállalkozások céljaik maximalizálását szolgáló keretfeltételeket követelnek meg.

A globalitás azt jelenti, hogy már régóta világtársadalomban élünk, vagyis a zárt terek képzete csak fikció. „Világtársadalom” alatt a társadalmi kapcsolatok összességét érti, „melyek nem integrálhatók a nemzetállami politikába”, az egység nélküli sokféleségként fogható fel. Kulcsszerepet tölt be az önmeghatározás – melyet a médiákon keresztül jelenítenek meg – , egy érzékelő, reflexív világtársadalomról van szó.

A globalizáció Beck értelmezésében azokat a folyamatokat jelenti, melyek során a transznacionális szereplők hatására megrendül a nemzetállamok tekintélye, hatalmi esélyeik és szuverenitásuk korlátozódik, átrendeződnek orientációik, identitásuk és hálózataik. Ennek kapcsán rámutat a „modern” szociológiai szemlélet újradefiniálásának szükségességére, mivel jelenleg alkalmatlan a felmerülő problémák elemzésére. Oka, hogy a nemzetállam rendezőelvéhez igazodik, amely szerint a társadalmak az államok alá vannak rendelve, azok hatalmi terében létezhetnek csak. „A globalizáció szociológiáját úgy kell elképzelnünk, hogy ezt a nemzetállami rendszer szociológiából megszököttek ellentmondásos gyülekezete alkotja”.

A mű negyedik központi fogalma a globalizáció, melyben a kulturális globalizáció dialektikája jut kifejezésre (univerzalizmus-partikularizmus, kötődések-töredezettségek, centralizáció-decentralizáció, konfliktus-kiegyezés kettőssége). A lokálist felfoghatjuk a globális egy aspektusaként. A globalizáció folyamatában különböző helyi kultúrák találkoznak és tartalmukban új értelmezést nyernek. Az univerzális kultúrával szemben beindul egy de- és relokalizációs folyamat, amely nem egyenlő egy lineáris „úgy, mint eddig” tradicionalizmussal. Giddens meghatározására építve: „fellép a kényszer a detradicionális hagyományok globális kontextusban, transzlokális cserében, dialógusban, konfliktusban történő relokalizációjának”. A globalizáció, a látszólag nagy egész, kis dolgokban, saját életünkben, kulturális szimbólumokban válnak megragadhatóvá, amelyek a globális jellemzőit viselik magukon.

Gazdasági megközelítésben Beck szerint az tapasztalható, hogy a kapitalizmus saját logikájából kifolyólag elkerülhetetlenül a globalizációhoz vezet, ugyanakkor a kapitalista logika univerzálissá válása globális ellenállást vált ki. Vagyis a kapitalista világrend belső logikája kettős: a világ integrációját és széthullását eredményezi egyidőben.

A globalizált gazdagság, lokalizált szegénység felfogással szembeállítja a „világpolgári szolidaritás” kialakulását. az első elmélet szerint a globális világban megszűnik a gazdagság és a szegénység közötti kapcsolat, nincs többé közöttük sem egység, sem függőség, „már nem ülnek együtt a nemzetállam közös (tárgyaló)asztalánál”. A szolidaritás köteléke szétszakad, hiszen a gazdagoknak nincs többé szükségük a szegényekre. A szegénységben a „kettős relativitás” elve érvényesül: a szegénység viszonylagos mértékének skálája kitágul a transznacionális szegénység-mértékek ellentmondásainak irányába. Ugyanakkor a posztmodern korszakban új centrum-periféria tagozódás jön létre, mely nem lokalizálható, hanem mindenhol megtalálható. A globális kapitalizmus termelékenységének növekedése fokozatosan a munka felszámolásához vezet, a munkanélküliség potenciálisan bárkit érint. Egyre magasabbban képzett, kis számú, és globálisan kicserélhető ember képes nagyobb teljesítményt nyújtani. Ennek különösképpen az alacsonyabban képzett fiatalok válnak áldozatává, mivel esélyeik a munkaerőpiacra való belépésre mindinkább csökken (vö. Gábor, 2000, 2004).

Beck a munka nélküli kapitalizmus szülte helyzetre több alternatívát kínál fel. Egyik lehetséges kiútnak az olyan termékek és munkaformák kifejlesztését látja, amelyek a regionális-kulturális sajátosságok, erősségek felmérésén alapszanak, és így konkurencia nélkül megállják helyüket. Egy másik megoldás lehet, amelyet az új szociálpolitika is célul tűzhet ki, a munka

tőkéből való részesedése. Azonban ennek korlátai nyilvánvalóak: a bérpolitikáról a tőkerészesedési politikára való áttérés csak azokat segíti, akik a munkafolyamatok részesei, a munkanélküliek így kirekesztődnek.

Abból kiindulva, hogy a munkát a tőke és a tudás váltja fel, megfogalmazódik a munka tudás általi értékesebbé tétele. Ebből következik, hogy a képzést és a kutatást kell fejleszteni, ami magába foglalja a képzés meghosszabbítását, széles körű ismeretek átadását. A felsőoktatás tömegessé válása a nyugat-európai országokban már a 70-es években beindult, Magyarországon a 90-es évek közepén.

A jóléti állam szociálpolitikája zsákutcába került: a gazdasági fejlődés kivonja magát a nemzetállam politikai kereteiből, és közben ennek társadalmi következményei a nemzetállam védőhálóját terhelik. Egyszerűnek tűnik előrevetíteni a kemény jövő képét. Még nem született válasz a második modernitás kulcskérdésére: hogyan lehet társadalmi igazságosság a globális világban?

A kapitalizmus azáltal, hogy mind a foglalkoztatás, mind a demokrácia felelősségét elutasítja, a saját sírját ássa meg. Szétesik a kapitalizmus, a demokrácia és a jóléti állam szövetsége: csak az polgár, akinek biztos anyagi jövője van, e nélkül nincs szabadság, nincs demokrácia. Beck ezzel szemben a transznacionális állam alternatíváját vázolja fel, mely nem internacionalista vagy szupranacionalista államokat jelent, hanem államok közötti kooperációt feltételez. A kooperáció jelenti a globalizációval szembeni politikai hatóerejüket, amely szuverenitásukat növeli. A transznacionális államban a politikai „koordináta-rendszerben” a nemzeti elhatárolódás-szembenállás tengelyt a globalizáció-lokalizáció tengelye váltja fel. Az államszövetségek a világtársadalomban többhelyszínekké, ily módon globális államként megújíthatják sajátos helyzetüket.

Kialakul egy globális közvetett politika: a világkonszernek és a nemzeti kormányok cselekedetei a világ nyilvánosságának nyomása alá kerülnek. A polgárok egyéni-kollektív részvételében döntő szerepet játszik a média, amely megformálja a szimbólumokat, és kiváltja a morális felzúdulást és politikai opportunizmust. „A globális civil társadalom globális nézőtársadalommá alakult”, melynek távoli központjaiban is elemzik az intervenciók kérdéseket, és döntéseket hoznak velük kapcsolatosan. A civilizáció törekenysége a közös végzet képzetének kialakulásához vezet. A kockázati konfliktusok kényszerű politizálódást váltanak ki a társadalmi cselekvés valamennyi színterén. A globalizmus hatalma a fenyegetés forgatókönyvéből ered: mi „lehetne”, „kellene”. A különböző kockázat-definíciók „várászáncok” a politika kezében, „amellyel a jóllakott társadalom [...], megtanítja magát félni és ezáltal centrumaiban aktivizálódik és politizálódik - nem önként, ráadásul akarata ellenére”.

A civil társadalom sajátos tapasztalata és a transznacionálisan érvényre jutó alapvető jogok együttesen megalapozzák a kozmopolita demokráciát. A világtársadalom egy nem állami társadalmat jelent, a társadalom „aggregát állapotát” jelenti, melyben a nyilvánosan legitimált politikai viszonyok és a területiális állami garanciák kötelező érvénye megszűnik. A világtársadalom két fogalma között különbséget kell tennünk: a nemzetállamok és nemzetállami társadalmak összességének világtársadalma és a transznacionális szereplők és terek világtársadalma között. A világtársadalom „államnélküli állapotát”

ban” a nemzetállamok és nemzeti társadalmak vívnak konkurencia-harcot a világtársadalmi kapcsolatokkal, szereplőkkel és cselekvési terekkel. A kozmopolita szociáldemokrácia az, ami megmentheti a szociáldemokrácia nemzeti korszakát.

A világtársadalomban transznacionális életkörülmények jönnek létre. Az életutak globalizációja azt jelenti, hogy helypoligámiában élünk, egyetlen életbe sűrítve a határokkal szétválasztott világokat. A globalitás a saját életünkben is jelen van, nem kívülről fenyeget, hanem életünk legbensőbb terébe hatolt be. A középpontba az egyéni élet belső mobilitása kerül, amely szellemi és fizikai mozgást feltételez, mindazért, hogy megbirkózhasson a mindennapi élettel, amely különböző világok között zajlik. Az életutak individualizációja-globalizációja eredményeként kialakult egy sajátos réteg, az életesztéták rétege. Életmódjukat és munkavégzésüket egy új szemléletmód határozza meg. Látszólag egoista módon élnek, olyan területet uralnak, amely csak belőlük áll. Számukra a gazdaság már nem függ össze a pénzkeresettel, a gazdaság nem más, mint a mérlegelési és cselekvési folyamatok átfogó modellje, melyre az egymással való kapcsolatba lépéskor van szükségük. Ez a fajta gondolkodásmód megtalálható az ezredfordulón a magyar fiatalok körében is (Gábor 2000). A „neomodernitás lovagja” önmagáért végzett munkája és a másokért végzett, ter-

méket eredményező munka között közvetlen kapcsolat van, és az így kialakult piacok zug- vagy mini-piacok. Ezen kispiacok elterjedése válasz lehet az első modernitás két alapintézményének megrendülésére: a tömegtermelés és a teljes foglalkoztatás problémájára.

Az első modernitásból a másodikba való sikeres átmenet politikai szemléletváltást, új politikai eszközök használatát feltételezi. Ezt a folyamatot meggátolják a különböző csoportok gazdasági érdekei. Beck következtetése: „Egy másfajta politika csak akkor jön, ha egy kormány a nyilvánosság előtt be meri vallani, hogy a piac már nem irányadó többé”.

A szerzőnek sikerült elérnie, amit e mű megírásának céljául tűzött ki: a globalizáció jelenségének feltárását a maga komplexitásában, különböző elméletek, megközelítésmódok feltárásával és összehasonlításával; továbbá alternatív politikai eszközöket javasol a jelenség aspektusainak kezelésére. A könyv gondosan szerkesztett struktúrája, tagoltsága megkönnyíti a szerző gondolatmenetének követését. A fejezetek logikusan következnek egymásból, nagyon szemléletes, gyakorlati példákkal ellátva.

A könyv, de nem a szerző rovására írható a helyenként felmerülő, a fordításból adódó, a mű olvashatóságát zavaró, rossz mondatszerkesztések és értelmetlen mondatok.

JEGYZETEK

1. Lásd a könyv utószavát.

KÖNYVÉSZET

Gábor Kálmán–Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben*. Szeged, 2004., Belvedere Meridionale.

Gábor Kálmán: *A középosztály szigete*. Szeged, 2000., Belvedere Meridionale.